

חבל נחלתו

מסקנות

נחשב למזומן, ואין בו מצות שילוח.
ג. אף אם האם לא עפה אף פעם אחת מקן בחצר המשתמרת, כיון שאסור ליטול את הבנים לעצמו ספק אם יכול לקיים את מצות שילוח הקן.

א. חייב במצות שילוח הקן בחצר חבירו שאינה משתמרת.
ב. בחצר חבירו המשתמרת אם האם עפה פעם אחת מעל הביצים או האפרוחים, נקנו הללו לבעל החצר, והקן

סימן לד

בירורים בחיוב מצוות התלויות בארץ לפי דעת הרמב"ם

שאלה

בפרק א של הלכות תרומות בהן הקדים הקדמה כללית ביחס למצוות התלויות בארץ.

בהלכה א כתב מהו השטח בו חייבים בתרו"מ: "התרומות והמעשרות אינן נוהגין מן התורה אלא בארץ ישראל, בין בפני הבית בין שלא בפני הבית". (לא נכנס להמשך מפני שאכ"מ). בהלכות הבאות מגדיר הרמב"ם שארץ ישראל היא "בארצות שכיבשן מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל וזה הנקרא **כיבוש רבים**", ומסביר מה דין מקום שנכבש שלא ע"י רבים וכד'. למדנו שמצווים בתרו"מ רק בא"י ובמקום שנכבש ע"י רבים מישראל.

את משך הקיום של התנאי הזה מסביר הרמב"ם בהלכה הבאה: "כל שהחזיקו עולי מצרים ונתקדש קדושה ראשונה כיון שגלו בטלו קדושתן, שקדושה ראשונה לפי שהיתה מפני הכיבוש בלבד קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא, כיון שעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ **קדושה קדושה שניה** העומדת לעולם לשעתה ולעתיד לבוא, והניחו אותם המקומות שהחזיקו בהם עולי

אלו מצוות התלויות בארץ מתקיימות בימינו מדאורייתא ואלו מדרבנן, לפי הרמב"ם, ומה הגורמים לכך?

א. התנאים ההכרחיים לקיום מצוות התלויות בארץ מן התורה

לכל מצוה ממצוות התלויות בארץ תנאים לקיומה ונסה לעמוד על תנאי כמה מצוות, מה חייבים בימינו, ומהו דרך חידושן לקיום מלא.

רוב הראשונים שעסקו בשאלות אלו דברו על קיום המצוות בזמן הבית הראשון והשני ולתקופת הגלות. הם לא קבעו כללים בצורה גלויה, אלא דנו על מה שהיה בפועל ומתוך כך קבעו תנאים הלכתיים לקיום כל מצוה. שונה מהם הרמב"ם אשר בתחילת הלכות תרומות באר כללי יסוד, ועל פיהם באר האם הן נהגו בבית ראשון ושני ובגלות.

כדי להבין את שיטת הרמב"ם לגבי מצוות התלויות בארץ ובמה נחלק עליו הראב"ד נביא בקצרה את דברי הרמב"ם

חבל נחלתו

וכולל לגבי כל המצוות התלויות בארץ, על גביו באים תנאים נוספים אשר קשורים לכל מצוה ומצוה ממצוות התלויות בארץ. וכן עולה מדבריו בהלכות בית הבחירה (פ"ו הל' טז): "ולמה אני אומר במקדש וירושלים קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא, ובקדושת שאר א"י לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן לא קדשה לעתיד לבוא, לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטלה, והרי הוא אומר והשמותי את מקדשיכם ואמרו חכמים אע"פ ששמומין בקדושתן הן עומדים, אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית שהרי אינה מן ארץ ישראל, וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה, ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השנייה הוא מקודש היום ואע"פ שנלקח הארץ ממנו וחייב בשביעית ובמעשרות על הדרך שביארנו בהלכות תרומה". ודבריו בסוף הלכה זו רומזים על התנאים הנוספים בשביעית ומעשרות שכן חיובן בימינו, לשיטת הרמב"ם, מדרבנן. עפ"י הקדמה זו יובנו דברי הרמב"ם בסיום הפרק (הל' תרומות פ"א הכ"ז): "התרומה בזמן הזה ואפילו במקום שהחזיקו

מצרים ולא החזיקו בהם עולי בבל כשהיו ולא פטרום מן התרומה והמעשרות כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית". מתבאר מדבריו שכל ימי בית ראשון עד גלות יהודה היתה קיימת קדושה ראשונה שהוחלה ע"י כיבוש יהושע, ועם גלות הארץ בטלה קדושת הארץ לענין קיום מצוותיה. בני הגולה שעלו עם זרובבל ואח"כ עם עזרא החילו קדושה שניה ע"י חזקה ולא ע"י כיבוש וקדושה זו חלה לעולמים. הרמב"ם אינו מבאר אם קדושת עזרא מן התורה או מדרבנן.

בהלכה הבאה מבאר הרמב"ם שאין המדובר בתרו"מ בלבד אלא בכל מצוות התלויות בארץ, וז"ל: "נמצא כל העולם לענין מצות התלויות בארץ נחלקת לג' מחלוקות, א"י, וסוריא, וח"ל, וא"י נחלקת לשנים, כל שהחזיקו עולי בבל חלק אחד, וכל שהחזיקו עולי מצרים בלבד חלק שני".

מתבאר כי שיטת הרמב"ם היא שלשם התחייבות במצוות התלויות בארץ צריך קידוש הארץ¹ אשר נעשה ע"י כיבוש רבים או ע"י חזקה וקידוש רבים. כאשר קידוש הארץ אשר היה בבית שני לאחר חזקה אינו בטל אפילו לאחר גלות הארץ. (ועי' להלן פ"ג בבירור ההבדל בין קידוש ע"י כיבוש לקידוש ע"י חזקה). משמע מדברי הרמב"ם שהתנאי של קידוש הארץ הוא ראשוני

1. יש להבדיל ולחלק בין קדושת הארץ לעניין קיום מצוות התלויות בארץ אשר גודל השטח ואופי חיובו תלויים בקידוש ובכוונת המקדשים, לבין קדושתה העצמית של ארץ ישראל שאינה תלויה בקידוש, אלא היא קבועה וקיימת מבריאת העולם כאמור בכוזרי (מאמר ב סעי' ח-טז), ולכך מכוונים דברי הרמב"ם במעלת א"י בהל' מלכים (פ"ה הל' ו-יב). וכתבו על נושא זה: כפתור ופרח (פ"י), שו"ת תשב"ץ (ח"ג סי ר), שו"ת מהר"ט (ח"ב יו"ד סי' כח), שו"ת חתם סופר (יו"ד סי' רלג ו-רלד), מבוא לשבת הארץ (פט"ו), אנצקלופדיה תלמודית (ע' ארץ ישראל, פרק קדושתה). ועי' להלן בפרק ו.

וקידושה, אולם ביניהן יש מצוות שזהו התנאי היחיד לחיובן, ויש מצוות שיש להן תנאים נוספים. וכך כתב החזו"א (שביעית סי' ג אות ט): "והנה רבנו כתב לעיל ה"ה דקדושת עזרא קדשה לע"ל, ויש לעי' למאי הלכתא כיון דתרומה ומעשר וחלה ושביעית דרבנן (=בזה"ז) וערלה וחדש אסורים גם בחז"ל (=ללא תלות בקדושת עזרא), וצ"ל לענין כלאים ומתנות עניים וספק ערלה², וכן בכורים משמע שהיא דאוריתא בבית שני".

היינו, לאחר קדושת עזרא שקדשה לע"ל, עפ"י פסיקת הרמב"ם, כלאים, מתנו"ע (להוציא מעשר עני שדינו כשאר המעשרות) וערלה נוהגים בא"י מן התורה (לפי החזו"א). ושאר מצוות התלויות בארץ תלויות בתנאים נוספים שיבוררו להלן.

ב. מאימתי התחייבו במצוות התלויות בארץ

פשט הרמב"ם הוא שבכל מצוות התלויות בארץ התחייבו רק לאחר כיבוש א"י בכיבוש רבים. וכן הדין לגבי ערלה ומתנו"ע וכד'. אולם בתוספתא מנחות (פ"ו ה"כ והובאה בכפ"פ פ"ז) נאמר: "נמצא אתה אומר כיון שעברו ישראל את הירדן נתחייבו **בחלה ובערלה ובחדש**, הגיע שש עשרה בניסן נתחייבו **בעומר** ובקרב עמו, שהה חמשים יום נתחייבו **שתי הלחם** ובקרב עמון, לארבע עשרה שנה נתחייבו **בנטע רבעי**, ר' יוסי בר' יהודה ור' אלעזר בר' שמעון אומרים לא נתחייבו בנטע רבעי אלא לאחר ארבע עשרה שנה כשכיבשו ושחילקו

עולי בבל ואפילו בימי עזרא אינה מן התורה אלא מדבריהן שאין לך תרומה של תורה אלא בא"י בלבד ובזמן שכל ישראל שם, שנאמר **כי תבואו – ביאת כולכם** כשהיו בירושלם ראשונה וכמו שהן עתידין לחזור בירושלם שלישית, לא כשהיו בירושלם שנייה שהיתה בימי עזרא שהיתה ביאת מקצתן ולפיכך לא חייבה אותן מן התורה, וכן יראה לי שהוא הדין במעשרות שאין חייבין בזמן הזה אלא מדבריהם כתרומה".

היינו, תנאי נוסף כדי להתחייב מן התורה במצוות **תרומות** (והרמב"ם מוסיף מדעתו מעשרות) היא שהביאה לארץ תהיה **ביאת כל ישראל**.

וכן כתב הרמב"ם לגבי מצות חלה (הל' ביכורים פ"ה ה"ה): "אין חייבין בחלה מן התורה אלא בא"י בלבד שנאמר והיה באכלכם מלחם הארץ וגו', ובזמן שכל **ישראל שם** שנאמר בבואכם **ביאת כולכם ולא ביאת מקצתכם**, לפיכך חלה בזמן הזה אפילו בימי עזרא בארץ ישראל אינה אלא מדבריהם כמו שביארנו בתרומה".

ושם חזר על כך בהלכות איסורי ביאה (פ"כ ה"ג) לגבי מצות חלה: "חלה בזמן הזה ואפילו בארץ ישראל אינה של תורה שנאמר **בבואכם אל הארץ ביאת כולכם ולא ביאת מקצתכם**, וכשנעלו בימי עזרא לא עלו כולם, וכן תרומה בזמן הזה של דברי סופרים ולפיכך אוכלים אותה הכהנים שבזמנינו שהן בחזקה".

עולה מדברי הרמב"ם שכל מצוות התלויות בארץ תלויות בכיבוש הארץ

2. נראה שכוונתו להדגיש שהיא נוהגת מן התורה, ובערלה בא"י ספקה להחמיר, כאמור בערלה (פ"ג מ"ט), ולכן אע"פ שערלה נוהגת אף בחז"ל, שם ספקה להקל ובא"י להחמיר.

חבל נחלתו

נתחייבו **במעשרות** התחילו מונים שנה ראשונה ושנייה ושלישית ואחר כך נתחייבו בנטע רבעי לעשרים ואחד שנה עשו **שמטה**, לששים וארבע שנה עשו **יובל**.³ וכן כתובה הברייתא בספרא (בהר פרשה א, ג). מתבאר מהברייתא שבחלק מהמצוות (חלה, ערלה וחדש) נתחייבו עם כניסתם לארץ ולא רק לאחר שכבשוה. הגר"ש ישראלי בספרו 'ארץ חמדה' (שער ג סימן א) מביא כמה תרומים מהאחרונים להסברת שיטת הרמב"ם (הוא אינו מביא את הברייתא). תירוץ ראשון הוא מביא בשם הישועות מלכו והחזו"א שכוונת הרמב"ם שנקראת א"י לענין קיום מצוות התלויות בארץ רק לאחר כיבוש רבים הוא רק לגבי תרומ' ושמטה ויובל ומצוות דומות הצריכות כיבוש וחלוקה. ומוסיף כי לפי החזו"א חלות קדושת א"י היא מהבטחת הארץ לאברהם אבינו.³ תירוץ שני מובא ב'ארץ חמדה' בשם 'תורת הארץ' (סי' ט, כא) הסובר שקדושת הארץ לגבי כל מצוות התלויות בארץ חלה מיד עם מעבר הירדן, וכיבוש וחילוק הוא תנאי במצוות מסוימות. תירוץ שלישי, בו מחזיק הגר"ש ישראלי וסובר שהוא הנכון בשיטת הרמב"ם מספר 'זכרון יהונתן' (קונטרס דבהש"מ) הוא, שאמנם לפי הרמב"ם לא התחייבו בשום מצוה התלויה בארץ קודם כיבוש הארץ ע"י יהושע. אלא שעל התירוץ השלישי, היותר נראה מלשון הרמב"ם, קשה הברייתא שהובאה

לעיל. לכאורה היה ניתן להסביר את הברייתא שהמצוות המנויות בה שנתחייבו בהן קודם כיבוש הן מצוות שאינן תלויות בארץ. אלא שהגר"ש ישראלי (ארץ חמדה שער ב) הגדיר כי לרמב"ם מצוה התלויה בארץ היא מצוה שתלאה הכתוב בארץ ישראל היינו צוין בה 'כי תבואו' או 'בבואכם', ולפי"ז חלה וערלה הן מצוות התלויות בארץ. עוד קשה שדברי הרמב"ם סותרים אלו לאלו שכן הרמב"ם כתב בפירושו למסכת ערלה (פ"ג מ"ט): "אבל ערלה וכלאי הכרם אינן אסורין מן התורה אלא בארץ ישראל **לפי שהן תלוין בארץ**, שהרי אמר ה' בערלה כי תבואו אל הארץ ונטעתם וערלתם". ובנוסף לברייתא בתוספתא ובספרא, ישנה משנה מפורשת לגבי ערלה (ערלה פ"א מ"ב): "נת שבאו אבותינו לארץ מצאו נטוע פטור **נטעו אף על פי שלא כבשו חייב**".

וכן לגבי מצות חלה נאמר בקידושין (מ ע"ב): "תניא, רבי יוסי אומר: גדול תלמוד — שקדם לחלה ארבעים שנה, לתרומות ולמעשרות — חמשים וארבע, לשמיטים — ששים ואחת, ליובלות — מאה ושלש". מתבאר שהתחייבו במצות חלה מיד משנכנסו לארץ וארבע עשרה שנה לפני תרומ'.

וכן לגבי מצות חדש עולה מן הגמרא בר"ה (יג ע"א) ובמנחות (פד ע"א) שנהגו בה מיד עם כניסתם לארץ ולא המתינו עד שכבשו את א"י.⁴ כל השאלות הללו מפריכות את התירוץ

3. וצ"ע באלו גבולות היו צריכים לנהוג מצות התלויות בארץ הרי עדיין לא נקבעו גבולות מסעי וכיבוש עו"מ.

4. הערת הרה"ג אביגדר נבנצל רב העיר העתיקה — ירושלים: זו מחלוקת בקידושין ל"ז.

כולכם. והוא מסתפק אם צריך אף מלך ונביא לשם קידוש למצות חלה. אבל לגבי תרו"מ קדושה שניה אף בלא ביאת כולכם היא המחילה את החיוב, ו'ביאת כולכם' הוא תנאי נוסף לשם קיום המצוה מן התורה, ולכן החיוב מדרבנן כל זמן שאין ביאת כולכם.

אולם מן החתם סופר (נדה מו ע"ב) משמע שאינו מסכים להגדרה זו, שכתב: "ירושה ראשונה ושניה יש להן. התוס' יבמות פ"ב מיייתי שיטת ר"ח ירושה ראשונה ושניה של אברהם ויהושע יש להן ושלישית של עזרא אין להם והקשו תוספות משמעתיך דמטיק וכי אסקינהו עזרא לאו כולהו סליק, ולפע"ד ס"ל לר"ח דיהושע קידש את הארץ באופן שכל פעם שיצאו ממנה ישראל ויחזרו ויהיה ביאת כולכם יתחייבו בחלה, וכמו ביובל דבעינן כל יושביה עליה ואי נסתלקו יושביה בטל היובל, ואי חזורים אח"כ ממילא חזר היובל לאיתנו. וצ"ל דכך היה הקידוש מעיקרא שיהיה הארץ קדוש לכשיהיו כל יושביה עליה ינהג בו יובל, ומ"מ אי נמי אין כל יושביה עליה לא בטלה מפני זה קדושת הארץ אלא כשחזרה הרי היא בקדושתה קמייטא ואינה צריכא קידוש מחדש ה"נ ס"ל לר"ח גבי חלה כשנסתלקו ממנה כל ישראל בחורבן בית א' והיה נ"ב שנים לא ישב שם אדם אז לא נהגה חלה אפילו כשחזרו עד שיהיה ביאת כולכם ועם עזרא לאו כולהו סליק, ויש להביא ראיה לזה מדאמר יכול בביאת ב' וג' מרגלים וקשה וכי אפשר לומר כן הא בעינן מלך ונביא וכה"ג ואורים ותומים לקדש כמבואר פ"ב דשבועות ע"ש י"ז ע"א. אלא ע"כ צ"ל דקדושת יהושע היה סגי לכשיבואו לשם יתחייבו והוה ס"ד דאפי' בביאת ב' וג' מרגלים סגי קמ"ל ביאת כולכם בעינן".

האחרון אותו נקט הגר"ש ישראלי ונראה יותר כשיטת תורת הארץ. (ועי' בחזו"א בפרק הבא שנקט כשיטת תוה"א שבכניסת ישראל בימי יהושע נתקדשה הארץ).

ג. שתי הבנות ב'ביאת כולכם'

החזו"א (שביעית סי' כא ס"ק ה) כתב לגבי השוואת הרמב"ם בין תרו"מ לחלה לעניין ביאת כולכם: "הא דכתב הר"מ דדין תרומה ומעשר כדין חלה לענין תנאי דביאת כולכם, אין השתוותם גמורה, דבחלה קידוש הארץ מתחילה נתוהה ע"י ביאת ישראל לארץ ולכן נתחייבו בחלה ב' שכבשו, ובעליית עזרא כיון דלא היו ביאת כולכם (כדאמר כתובות כה) לא נתקדשה לענין חלה, ואף אם ישובו רוב ישראל קודם הגאולה העתידה לא יתחייבו מה"ת בחלה שאין קידוש אלא ע"י מלך או נביא, ומיהו אפשר דקידוש לחלה כיון דבביאה תלי רחמנא א"צ מלך ונביא, אבל אכתי י"ל שאין קידוש חדש בזמן הגלות. אבל תרומה קידוש הארץ הוא ע"י מלך ונביא וישראל להסכים שתתקדש, ולא נתחייבו ישראל בתרומה ב' שכבשו, ורק תנאי דביאת כולכם ילפינן תרומה מחלה, ואם ישובו רוב ישראל אף בזמן הגלות תחזור חיוב תרומה מה"ת וכמו שפירש הכ"מ פ"א מה"ת הכ"ו הא דכתב רבינו שם ה"א שנוהג שלא בפני הבית, ובה"ה שקדושה שניה נתקדשה לעתיד לבא".

עולה מדברי החזו"א שהוא מבין את התנאי של 'ביאת כולכם' כְּשׁוֹנָה בין חלה לתרו"מ. בחלה הוא תנאי להחלת הקידוש לגבי חלה ורק אז חל החיוב, ולאחר שקדושה ראשונה פקעה צריך קידוש מחדש דוקא ע"י ביאת כולכם, תנאי שלא התקיים בביאה שניה משום שלא היתה ביאת

חבל נחלתו

בכך שכל יושביה – שהם עם ישראל כולו כבר יושבים עליה. ותנאי נוסף שיושבים כל שבט שנחלתו ואינם מעורבים זה בזה.

לגבי מצות שמיטה אין הרמב"ם מזכיר אם תלויה ברוב או כל ישראל בארץ אלא תולה אותה ביובל (שם הלכה ט): "ובזמן שהיובל נוהג, נוהג דין עבד עברי, ודין בתי ערי חומה, ודין שדה חרמים ודין שדה אחוזה, ומקבלין גר תושב ונוהגת שביעית בארץ והשמטת כספים בכל מקום מן התורה, ובזמן שאין היובל [נוהג] אינו נוהג אחד מכל אלו חוץ משביעית בארץ, והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם כמו שביארנו".

אף שהמילה 'מדבריהם' ניתן להסבירה שמתייחסת אך לשמיטת כספים, נראה יותר לומר שהיא מוסבת הן על שמיטת קרקעות והן על שמיטת כספים שהן בימינו מדרבנן.

לפי הדברים שהעלינו עד עתה צריך לבאר את דברי הרמב"ם בסוף הל' שמיטה ויובל (פ"ב הט"ז): "וכן לעתיד לבוא בביאה שלישית בעת שיכנסו לארץ יתחילו למנות שמיטין ויובלות ויקדשו בתי ערי חומה ויתחייב כל מקום שיכבשוהו במעשרות שנאמר והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה, מקיש ירושתך לירושת אבותיך, מה ירושת אבותיך אתה נוהג [בה] בחידוש כל הדברים האלו אף ירושתך אתה נוהג בה בחידוש כל הדברים האלו".

נשאלת השאלה: מדוע צריך לכיבוש פעם נוספת כדי להתחייב במעשרות, הרי א"י קדושה בקדושת מצוות התלויות בארץ, ורק צריך לתנאי של ביאת כולכם שיתמלא. ואמנם הראב"ד השיג עליו: "א"א הא דלא כרבי יוסי אלא במקומות שלא קידש עזרא". והשגתו היא שהצורך לקידוש

מתבאר שכהבנת החזו"א לגבי תרו"מ כן הבין החת"ס בשיטת ר"ח שקדושת יהושע היא קדושה שניה, ונראה איפוא שכן הוא יסבור בשיטת הרמב"ם שקדושה שניה היא קדושת עזרא, וביאת כולכם היא תנאי כמותי לשם קיום המצוה מן התורה, (וכן הוא מבין לגבי יובל וכל המצוות הקשורות בו).

ד. מה בין ביאת כולכם לכל יושביה עליה

הרמב"ם מבאר שבזמן הזה מצות חלה אינה מן התורה שכן עדיין לא הגענו לביאת כל ישראל (וכיון שהיא מדרבנן כהני חזקה מותרים לאוכלה). הפסוקים אשר מלמדים על החיוב בתרו"מ וחלה שונים. בתרו"מ לומד מהמילים "כי תבואו" ובחלה לומד מ"בבואכם".

בשני המקומות שהוא מדבר במצות חלה, הרמב"ם מדגיש: 'ביאת כולכם ולא ביאת מקצתכם', ונראה שדוקא הסיפא היא עיקר, מעת שאין זה 'מקצתכם' אלא רובכם הרי זה כ'כולכם'. ואולי מצריך רוב ניכר וברור. בתרו"מ הרמב"ם אינו מביא את הלימוד ישירות אלא מזכיר זאת כסיפור דברים: "לא כשהיו בירושה שנייה שהיתה בימי עזרא שהיתה ביאת מקצתן", (וצריך בירור האם יש הבדל הלכתי ביניהם או שהשינוי הוא סגנוני בלבד).

לגבי יובל נוקט הרמב"ם מונח שונה (הל' שמיטה ויובל פ"י ה"ח) וז"ל: "משגלה שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה בטלו היובלות שנאמר וקראתם דרור בארץ לכל יושביה בזמן שכל יושביה עליה, והוא שלא יהיו מעורבבין שבט בשבט אלא כולן יושבים כתקנו...". היינו התנאי הנוסף אינו תלוי בביאת כל או רוב ישראל לארץ, אלא

מחדש הוא רק במקומות שעזרא לא קידש. וכתב בחי' ר"ח הלוי על הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ב ה"ז) שדברי הראב"ד הם ביאור לדברי הרמב"ם ולא השגה, וכך גם כוונת הרמב"ם שהקידוש יהיה במקומות שלא קידש עזרא.

לגבי החילוק בין המונחים 'ביאת כולכם' ל'כל יושביה עליה' כתב רבינו חיים הלוי בחידושו לרמב"ם (שם) שישנו הבדל גדול ביניהם. דין 'כל יושביה עליה' הוא דין ביובל עצמו ובשעתו האם באמת כל יושביה עליה בזמן חלותו ואז היובל נוהג. ז"ל: "ומשום דאע"ג דבירושה שניה לא נהגו יובלות מד"ת, מ"מ הלא זהו רק משום דלא היו כל יושביה עליה, דהוי זה דין מסויים בנהיגת דין יובל דצריך דוקא שיהיו כל יושביה עליה". כלומר דין כל יושביה עליה הוא תנאי המגביל את קיום היובל שרק בזמן שכל יושביה עליה יכול היובל לחול. בנוסף לכך קיימים תנאים קודמים נוספים. לעומת זאת לגבי דין ביאת כולכם כתב הגר"ח מבריסק: "אבל לא כן הך דינא דביאת כולכם, עיקרו הוא על שעת ביאה וירושה, דאז הוא דצריך שיהא ביאת כולכם, והכי מבואר בכתובות דף כ"ה דקאמר דלהכי חלה בזמן הזה דרבנן משום דכי אסקינהו עזרא לאו כולוהו סלוק, ולא קאמר בפשיטות משום דעתה אין עליה כל ישראל, הרי להדיא דהעיקר תלוי רק בשעת ביאה וירושה... ונראה עוד מזה, דבאמת הך דינא דביאת כולכם הוא זה דין שחייל העיקר הירושה והקידוש, דרק בירושה כי האי שיש בה ביאת כולם הוא דמתחייבים בתרו"מ ושמיטה ויובל, ובחסר ביאת כולם מיקרי עוד לא נגמר עצם הירושה והקידוש לענין חיובא דתרו"מ ושמו"י, והוי זה חסרון בעצם הארץ

דלית בה עוד חיובא דתרו"מ ושמו"י. ונמצא דבירושה שניה דלא נהגו יובלות הוא מתרי טעמי, חדא משום דלא היו כל יושביה עליה, וזהו רק חסרון בנהיגת קיום היובל, ועוד משום דלא היתה ביאת כולם, וזהו חסרון בעצם הארץ בעיקר דין ירושתה וקדושתה דמיחסר בה עוד חיובא דיובלות. ולפי"ז נראה, דמשום הך דינא דביאת כולכם, כיון דהוי זאת חסרון בעיקר הירושה לענין שמו"י, א"כ ממילא דבירושה שלישיית שיבואו אז כל ישראל ויהיה נשלם אז חיוב הארץ בתרו"מ ושמו"י יהיה אז גם גמר הירושה לענין זה, וא"כ י"ל שזה הגמר יהיה צריך גם ב"ד כמו עצם ירושת הארץ".

הגר"ח מבריסק לא התייחס לדין קדושה ראשונה וקדושה שניה אלא אך לדין ביאת כולכם. ביאת יהושע כיון שהיתה ביאת כולכם פעלה שתי פעולות: ראשית עצם כיבוש וקידוש הארץ לגבי דין קדושה ראשונה, ופעולה נוספת היא החילה בפועל את היובל מדין כל יושביה עליה. בבית שני נקבעה קדושה ע"י חזקה, וקדושה זו הועילה לכל המצוות התלויות בקדושת הארץ למצוותיה ואינן תלויות בביאת כולכם. אבל בביאה זו לארץ אי אפשר היה להחיל קדושה בפועל ביחס לכל המצוות התלויות בביאת כולכם ולכן חיובן אינו מהתורה. לפי דבריו, מצות תרומות ומעשרות, חלה ויובל וכל מצוות השייכות ליובל צריכות ביאה מחודשת לארץ של כל או רוב ישראל וכח בי"ד לקידוש הארץ, ובלעדיהן אפילו אם רוב ישראל בארץ ישראל אין חייבים במצוות אלו מן התורה. ולפי"ז הקידוש עליו דיבר הרמב"ם בסוף הל' שמיטה ויובל הוא ביחס לכל א"י ולא רק ביחס לשטחים חדשים שיכבשו, אם כי

חבל נחלתו

ובמדרשים דמאליהן קבלו המעשרות ע"כ משום דילפינן מחלה דכתיב בבואכם דבעי שיבואו כולם ולא בביאת מקצת, ואע"ג דרבה אמר בפ"ב דכתובות אפילו למ"ד תרומה בזה"ז דאורייתא חלה דרבנן דתניא בבואכם אל הארץ כו' וכי אסקינהו עזרא לאו כולהו סליק, זה למ"ד תרומה דאורייתא, אבל אגן קיי"ל כמ"ד מאליהן קבלו המעשרות הוי תרומה כמעשרות וכולהו כחלה, וטעמא משום דבספרי דריש מקרא והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לד' דעל תרומה קאי ואיתקש תרומה לחלה דבעי ביאת כולכם ולא ביאת מקצת ורבינו קיצר וכתב מכי תבואו אשר כתוב כ"פ בתורה וכוון למה שכתבנו".

וכן נראה מדברי הרדב"ז (הל' תרומות פ"א ה"ה): "והנכון בזה שהועילה קדושת עזרא לכל הדברים שלא היו תלויים בביאת כולם כגון שמיטין ויובלות ובתי ערי חומה ובכורים וקדושת ירושלים והמקדש אבל תרומות ומעשרות וחלה דבעינן ביאת כולכם אף בימי עזרא לא נהגו אלא מדבריהם והשתא ניחא השגת הראב"ד ז"ל שכתב לא התיר רבי אלא מעשר ירק ופירות האילן הואיל שהם מדרבנן אפילו בא"י ע"כ. ורבינו סובר שהכל בימי עזרא מדרבנן אפילו דגן ותירוש ויצהר הילכך כשהתיר רבי בית שאן הכל התיר שהרי אף בא"י אינו אלא מדרבנן".

וכן הסיק החזו"א (שביעית סי' ג, טו): "ד"מ פ"ו מה' בה"ב הט"ז וחיוב בשביעית ובמעשרות על הדרך שבארנו בה"ת, בפ"א מה"ת כתב רבנו שפסור מה"ת מן המעשר

אין המדובר בקידוש ביחס לכל המצוות אלא דוקא לגבי אותן מצוות התלויות בביאת כולכם.

דבריו של הגר"ח הלוי חולקים על דברי מעשה רקח (הספרי) שכתב (הל' תרומות פ"א ה"א): "לקמן... כתבתי דה"ד בזמן שכל ישראל דרין בה לאפוקי בזה"ז". משמע שהבין שאין קיום תרו"מ מהתורה תלוי בביאת כל ישראל בזמן הכיבוש אלא בדירת כל ישראל בארץ⁵. ובניגוד לגר"ח שכתב שהקובע לתרו"מ הוא זמן הכניסה לארץ, ורק יובל ומצוות הקשורות בו תלויות בהיות כל ישראל בפועל בארץ. ולשיטת מעשה רקח החילוק שבין יובל לבין תרו"מ הוא רק בהכרת כל אחד את חלקו. אבל בזמן שכל או רוב ישראל בארץ, משמע מדבריו שחייבים במצוות התלויות בארץ מן התורה, פרט ליובל ושמיטה וכד'. הקידוש הוא עפ"י קדושה ראשונה ושניה ולא תלוי בביאת כולכם. ולשיטתו אין הבדל בין ביאת כולכם לבין כל יושביה עליה.

כמעשה רקח מבאר אף הגרמ"ש מדוינסק באור שמח (הל' תרומות פ"א ה"ו) בהבנת שיטת הרמב"ם ז"ל: "רבינו סלל לו דרך חדש, דלעולם קדושה שניה דעזרא קדשה לעתיד לבא רק מפני שאין יושביה עליה אמר דאין הפרשת תרו"מ רק מדבריהם. והא דשקיל וטרי בסוף הערל הוא הכל אם קדושה שניה קדשה לע"ל ואם לא אז כולהו דברים התלוים בקרקע הוי רק מדבריהם, אבל אגן דקיי"ל דקדושה שניה קדשה לע"ל א"כ מפני מה אמרו בירושלמי

5. הערת הרה"ג אביגדר נבנצל רב העיר העתיקה — ירושלים: "א הואיל ותרו"מ תלויים בשנת השמיטה, ממילא אם שמיטה בזה"ז דרבנן אף תרו"מ מדרבנן.

מי עדיפא חזקה בלא כיבוש מחזקה עם כיבוש וצל"ע. ויש להוסיף על שאלתו שלכאורה קידוש עזרא היה שלא ע"י כל ישראל ולא ע"י מלך ונביא ולכן הוא חלש יותר מקידוש יהושע.

ענה לשאלה זו הרב המב"ט בספרו קרית ספר (ריש הל' תרומות) ומחדש שכיבוש שני אינו עדיף על כיבוש ראשון אלא הוא המשכו ונובע מכוחו של הכיבוש הראשון, ולכן אף שהראשון בטל, רושם ממנו חל אף על הכיבוש השני. וכך כתב המב"ט: "כל שהחזיקו עולי מצרים ונתקדש כיון שגלו בטלה קדושתן דקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד וכיון שעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ קדשה לשעתה ולעתיד דכתיב והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה, ירושה ראשונה ושניה יש להם שבטלה ירושה ראשונה מדנקראת שניה ירושה כדכתיב וירשתה אבל ירושה שלישית אין להם שהרי השניה לא פסקה כיון דלא כתיב לשון ירושה אחריתי בקרא משמע דירושה ועומדת היא. אלא שלענין תרומות ומעשרות סבירא ליה לרב ז"ל דלא מיחייבי בזמן הזה דאורייתא כדכתב בסוף הפרק. ונראה דבעינן מלך או נביא ורוב ישראל אפילו לכיבוש ארץ ישראל היינו בכיבוש ראשון אבל כיבוש שני כיון שכבר קדשה ארץ ישראל אנ"פ שבטלה כשגלו לא הוצרכו רוב ישראל אלא עזרא וסיעתו קדשה".

מתבאר מדבריו שהכיבוש השני על אף שהיה ללא מלך או נביא ורוב ישראל – לא הוצרך לכך מפני הכיבוש הראשון שהיה 'בכל אלה'. עוד מתבאר מדבריו שקדושת עזרא היא מן התורה כהוראת הפסוק שישנה ירושה שניה מן התורה ואחריה אין

דבעינן ביאת כולכם, ולמש"כ לעיל סק"ח גם לענין שביעית דעת הר"מ שאינו אלא מדרבנן, וצ"ל דכונת רבנו דבאמת קידש עזרא אנ"פ דלא היו כל יושביה עליה ואם יבואו כל ישראל א"צ קידוש אחר וכן לעתיד א"צ קידוש אחר, וכן כ' הכ"מ ספ"א מה"ת.

מתבאר כי שתי דרכים להסבר שיטת הרמב"ם. לרוב האחרונים קדושת עזרא קידשה לע"ל מן התורה והצורך בביאת כולכם הוא כמותי לשם קיום המצוה מן התורה. התנאי של כל יושביה עליה אף הוא כמותי ואינו מצריך קידוש נוסף ומוסיף על התנאי של ביאת כולכם שמצריך שכל ישראל ישבו בנחלתם בא"י. (יוצא מן הכלל החז"א המצריך למצות חלה קידוש נוסף בביאת כולכם ע"י לעיל פ"ג). שיטה שניה להסבר הרמב"ם היא שיטת הגר"ח הלוי מבריסק המבין שביאת כולכם היא תנאי בקידוש, ולכן כל המצוות הצריכות ביאת כולכם מחייבות קידוש מחדש בביאת כל ישראל. ולעומת זאת כל יושביה עליה הוא תנאי בפועל בקיום היובל וכל המצוות הקשורות בו.

ה. מה בין כיבוש ראשון לקידוש עזרא

הכסף משנה (הל' בית הבחירה פ"ו הט"ז) שאל על דברי הרמב"ם בהל' בית הבחירה: "ומ"מ מ"ש רבינו אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כיבוש רבים וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכיבוש וכו' וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה וכו' איני יודע מה כח חזקה גדול מכח כיבוש ולמה לא נאמר בחזקה גם כן משנלקחה הארץ מידנו בטלה חזקה, ותו בראשונה שנתקדשה בכיבוש וכי לא היה שם חזקה אטו

חבל נחלתו

דכיבוש יהושע בטל וחזקה דימי עזרא לא בטלה והמה כ"מ מאי אולמא דחזוקת עזרא מכיבוש יהושע נלע"ד עפ"י מה שפירש רש"י פ' ד"מ בסוגיא דנאמרה ונשנית דלעמלק לא ניתן רשות לכבוש ארצות ולכה"פ צריך להבין מזה בא"י ולאחר מתן תורה דלא תיקשי לן מעמון ומואב טהרו בסיחון ועוג וכל הסוגי' דפ' השולח ויע"ש בחי' הרשב"א, ובאמת פירש"י בחומש פ' כי תצא דבמלחמות הרשות דיבר הכתוב דיפ"ת (=דיפת תואר) והוא מספרי א"כ משמע אפי' בח"ל אין להם דין כיבוש ממתן תורה ואילך עמד ויתר וכו', ודוחק לומר אע"ג דאין להם רשות לכבוש מ"מ אם עבר קנה בכיבוש אע"ג דאמר רחמנא לא תעבוד מ"מ מהני כמו שינוי קונה זה דוחק, ועכ"פ אומר אני דנ"נ (=דנבוכדנצר) וכורש שעפ"י ה' כבשו א"י, נ"נ מישאל וכורש מבלשצר והנביא קרא להם בגרון הוראת שעה היתה ולהם נקנה בכבוש ונתבטלה קדושתה ע"י כיבוש העמים. אך החזקה של עזרא מכורש מלך פרס מי מרמי ליה מיניה דכורש כי מה שכבשוהו ממנו והעכו"ם מישאל אע"ג שהמה ד' חיות שראה דניאל לא ניתן להם רשות לכבוש ולא נשלחו מאת הקב"ה ולא קנה בכיבושיו ונשאר החזקה שהחזיקו כורש בתוקפו זה נ"ל לדעת רמב"ם ז"ל.

וכעין דבריו כתב בשו"ת אפרקסתא דעניא (ה"א סי' מז): "מה שכתבת ליישב תמיהת הכ"מ (פ"ו מה' בה"ב הי"ד) על הרמב"ם הט"ז שם, דמה גדול כח דחזקה דעזרא מכיבוש וחזקה של עולי מצרים, דברין נכחים וישרים למוצאי דעת וכן הבנתי גם אני בס"ד ובביאור יותר דחזקה הראשונה היתה מכח כיבוש בחזקת היד בלי דעת אחרת מקנה, משא"כ חזקה דעזרא היתה

ירושה נוספת. ולדבריו החזקה של עזרא אינה היוצרת את הקדושה אלא היא קיימת מן התורה אלא חזקת עזרא היא הסימן להחלת הקדושה.

תשובה אחרת נוקט תויו"ט בעדויות (פ"ח מ"ו): "ונ"ל לתרץ דסבירא ליה דכיבוש נכריס אתא ומבטל כיבוש ישראל משא"כ בחזקה שהחזיקו מיד מלך פרס שנתן להם רשיון להחזיק בה, לא אתא כיבוש ומבטל לחזקה שהיתה מדעת הנותן. ואין להשיב מנתינת השי"ת שנתנה לישראל בראשונה שיש להשיב שכמו שהשי"ת נתן לישראל הארץ, כך נבאו נביאיו שיעלו המחריבים ויטלו מהם וכן נבאו על כורש מלך פרס שיחזירה. אבל על לקיחת האומה הזאת מידינו, לא מצינו בה נבואה בפירוש ולפיכך שלא כדן נטולה מידינו, ואין קרקע נגזלת, כנ"ל ליישב דברי הרמב"ם."

לדברי התויו"ט ישנו חילוק עקרוני בין כיבוש לחזקה. כיבוש נעשה בכפיה, וכיבוש אחרים מוציא מתפיסה בכח. משא"כ חזקה שניתנה להם ברשיון אינה נעקרת ע"י כפיה חיצונית אלא הארץ ממשיכה וקנויה לנו ואינה נגזלת.

וכן הסביר זאת בשו"ת שואל ומשיב (מהד' א ח"א סי' קכד): "וכתבו האחרונים ביאור הדבר דבשלמא אז לא הרשו לנו העכו"ם רק שלקחנו בחזקה ולא היה דעת אחרת מקנה לא היה מועיל החזקה רק מכח כיבוש לבד, אם כן כל שנלקח מידינו שוב חזר למה שהיה מקודם, אבל בימי עזרא שכורש נתן רשות לעשות אם כן היה דעת אחרת מקנה ע"י חזקה לכך הועיל החזקה אף לעתיד לבא."

וכך באר זאת בשו"ת חתם סופר (ח"ב י"ד סימן רלג): "אמנם מה שהסביר הרמב"ם

ולא אשכחן אלא דכבוש מפקיע כבוש. ויש צד דחזקה עדיף מכבוש דאיתיה בין ביחיד בין ברבים אבל כבוש יחיד לא שמיה כבוש". אחד החילוקים בין שיטת המב"ט לשיטת האחרונים האחרים בהבנת החלת קדושה שניה הוא האם קדושה שניה היא מדרבנן או מן התורה. לפי המב"ט קדושה שניה היא ודאי מן התורה מפני שהיא נובעת מקדושה ראשונה, וכן נקט החזו"א (לעיל סוף"א). לפי דעת התויו"ט וסיעתו אין הכרח לומר שהקדושה מן התורה אלא היא מעין קדושת פה שהוחלה ע"י עזרא וסיעתו ללא מלך ונביא. הנ"מ מבחינה מעשית תהיה לגבי כל מצוות התלויות בארץ אף אותן שאינן תלויות ב'ביאת כולכם' האם הן נוהגות מן התורה או שכיזון שלעזרא וסיעתו לא היה כח להחיל קדושה מן התורה – מחוייבים בהן עתה מדרבנן בלבד.

ישנו סיוע לשיטה האחרונה מדברי הרמב"ם עצמו. הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל (פי"ב הט"ז) כתב: "וכן לעתיד לבוא בביאה שלישית בעת שיכנסו לארץ יתחילו למנות שמיטין ויובלות ויקדשו בתי ערי חומה ויתחייב כל מקום שיכבשוהו במעשרות שנאמר והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה, מקיש ירושתך לירשת אבותיך, מה ירושת אבותיך אתה נוהג [בה] בחידוש כל הדברים האלו אף ירושתך אתה נוהג בה בחידוש כל הדברים האלו". לעיל בפ"ד הבאנו עפ"י הגר"ח הלוי שהרמב"ם מתייחס לקידוש מחוץ לגבולות עזרא. אולם מפשט הרמב"ם נראה שרומז על חיזוק קדושת עזרא בקדושה שלישית מן התורה, וכאמור, משמע מדעות האחרונים (וכן משמע בירושלמי (דמאי פ"ג ה"ד, שביעית פ"ו

מכח דעת אחרת מקנה, דהיינו ברשות המושל בארץ, ותבלין לזה מ"ש רבינו בחיי ז"ל פ' חיי, ז"ל ואע"פ שישאל בכניסתן לארץ לקחו רובה לפי חרב, מצינו ג' מקומות שהיו מעולים מכל שאר המקומות אשר באו לידם ע"י קניית כסף, ואלו הן חברון והר גריזים והר עיבל והר המוריה כו' ע"ש (והוא מדרש חז"ל שדברתי בו במק"א) ועי' בס' מעב"י (מאמר אמרי נועם ר"פ כ"ז) וש"ב".

בכיוון אחר במקצת הלך בשו"ת חיים שאל (ה"ב סי' לט) שמדייק שההבדל בין חזקה לכיבוש היה בכוונת ישראל ולא בנתינת הנכרים לישראל וז"ל: "ולפ"ז נוחים דברי הרמב"ם דבכבוש ראשון לא קנו ישראל מטעם חזקה שכונתם היתה לקנות בכבוש וכמו שאמר משה רבינו ע"ה ונכבשה הארץ לפניכם. ולא כיונו לקנות בחזקה וא"כ לא קנו בחזקה דבעינן כונה כמדובר ומשו"ה כשבאר הגוים ולקחו הארץ ממנו פקע כבוש דידן והם קנאוה בכבוש דגוים קנו בכבוש כמ"ש עמון ומואב טהרו בסיחון. וכמו שכתבנו בעניוננו במקומו דהריא דאמרו בסנהדרין גוים לאו בני כבוש פירוש' דלא נצטוו בכבוש וזו כונת רש"י שם. אבל אם כבשו קנו בכבוש. אמנם קדושת עזרא לא בטלה דכיון דאנו קנינו בחזקה שכיונו לקנות בחזקה. לא אתי כבוש דידהו ומפיק חזקתנו. דגוים אינם קונים בחזקה כמ"ש הרמב"ם וכמ"ש לעיל. ולכן בראשונה שקנינו בכבוש וגם גוים קנו בכבוש כשלקחו א"י ממנו בכבוש אתי כבוש בתרא ומפיק מכבוש קמא וכך היא המדה דגוים קנו בכבוש הארץ דכבוש האחרון מפקיע כבוש הראשון על דרך עמון ומואב טהרו בסיחון. אמנם בבית שני דקנו בחזקה ואין גוי קונה בחזקה לא אתי כבוש ומבטל חזקה כיון דגוים ליתנהו בחזקה ואיך יפקיעו חזקתנו.

חבל נחלתו

הזה הקדום, וכשם שנשאיר בירושלים ובמקדש רועם שהרי קידשה לשעתה וקידשה לע"ל לענין אכילת מעשר שני ובהקרבת קרבנות שהרי מקריבין אע"פ שאין בית, לפי שלא נתבטלה קדושת הארץ אלא בגידולי קרקע ואינו נוהג אלא בשל ישראל שהרי עכ"פ המירוץ צריך להיות של ישראל, ובאמת גם בירושלים ובהר הבית ג"כ אינו נוהג תו"מ כי גוף הקרקע אינה מחויבת במעשרות אבל האויר הוא קדוש בכל דבר שאינו תלוי בגידולי קרקע וכמו כן **קדושת יהושע לא נתבטלה מכל וכל אלא כל דבר שאינו תלוי בגידולי קרקע עדיין קדושתו נוהגת** ומעשי אבות ירשו בנים שהרי כבר כתבתי אע"פ שארץ ישראל היתה מוחזקת ביד אבותינו מ"מ קנין פירות הי' לנכרים עד כיבוש הארץ בימי יהושע ואע"פ שבזמן אבותינו אברהם יצחק ויעקב הי' נחשב כל מקום שדרו בה כאלו הוא שלהם לגמרי ובשאר המקומות היתה כקנין הגוף כמוש"כ בשם בעל הנמ"י כמו כן בכיבוש יהושע אע"פ שנתבטלה בגלות הארץ מ"מ לא נתבטלה מכל וכל... "וגם אנו נאמר דנהי דגזוה"כ כשבאו בה פריצים וחללוהו והפקיעו קדושתה לתו"מ חובת קרקע, מ"מ לא הופקעו לגמרי ונשאר מעט קדושה כפי מה שקבלו חז"ל לענין ערלה וכלאים ולענין סמיכה דניהו דערלה נוהג בחז"ל מ"מ כבר כתב בס' כפתור ופרח שאין לוקין על ערלת חז"ל אע"פ שהוא אסור מדאורייתא וכן כלאי הכרם אסור מד"ס מ"מ נראה מדברי הרמב"ם שאע"פ שאין תו"מ נוהג בזה"ז אלא מדרבנן, **בערלה וכלאי הכרם אינו כן אלא אסור מדאורייתא ולוקין עליו:** "הן אמת שאני מסופק אם בכיבוש עולי מצרים ולא כיבוש עולי בבל אם לוקין על ערלה וכלאי הכרם עיין היטב במשנה בפ'

ה"א, תרומות פ"א ה"ד "מאליהן קבלו עליהם את המעשרות" שקדושת עזרא לא היתה מן התורה. וכן עולה משיטת הגר"ח מבריסק שקדושת עזרא לגבי מצוות הצריכות ביאת 'כולכם' אינה מן התורה (לעיל פ"ד).

ו. האם קדושה ראשונה בטלה מכל וכל?

שאלה נוספת שיש לה השלכה על דיני מצוות התלויות בארץ בימינו ומצוות נוספות, היא האם קדושת יהושע בטלה או שיש לה השפעה על החיובים גם עתה. לשאלה זו כמה כיוונים. ראשית, האם קדושת הארץ בטלה לאחר גלות הארץ וממילא האם חובת קיום מצוות התלויות בארץ בטלה והיא נובעת רק מעלית עזרא ומחזקתם בארץ. שאלה נוספת היא לגבי שטח עולי מצרים העודף על עולי בבל האם יש בו קדושה או שהוא חזר להחשב כארץ העמים.

נראה ששאלה זו אינה קשורה לשאלת היחס בין כיבוש לחזקה בדעת הרמב"ם. ואף לסוברים שהחזקה היא פעולה עצמאית שאינה קשורה בכיבוש בכ"ז ושאלת השאלה.

בש"ת ישועות מלכו (וי"ד סי' סז) דן בכך, וז"ל: "ואכתי יש לעיין דהא דכיון דכיבוש יהושע בטל בגלות נבוכדנצר א"כ כל ארץ סיחון ועוג גם מקומות שכיבשו עולי מצרים ולא נכבשו ע"י עזרא כיון דקדושה ראשונה בטלה יש לומר שאין מקום כלל שיש מצוה לדור במקומות הללו כי דינם כחוף לארץ". לאחר שהוא דן בקושיות על הסתכלות זו הוא קובע:

"לכן נ"ל שדעת הרמב"ם שלא נתבטל כיבוש יהושע מכל וכל, ועדיין נשאר רועם מהכיבוש

היא משעת נתינתה אל האבות הקדושים לא משעת הכיבוש לחוד, דלענין וכפר אדמתו עמו וכל הדומה להם, אין היום הבדל ולא הפרש ולא חלוק בין מה שכבשו עולי מצרים ובין מה שכבשו עולי בבל, שאין שום דבר בזה שלא יהיה בזה, בענין הקדושה והמעלה, מלבד חיוב תרו"מ ודומיהם שאלו דאורייתא ואלו דרבנן, ומסיק שם: העולה בידינו שכל מקום שנמצא לרבתינו ז"ל אומרים וקוראים חוצה לארץ לאיזה חלק שיהיה מן הארץ בתוך גבולי אלה מסעי, שרצונם לומר חוצה לארץ של כיבוש שני לא שיהיה דעתם כחוצה לארץ גמור חלילה וכו', ע"כ.

"הנה לפ"ז גם בהאי דינא דמי שהוא דר בחו"ל פטור מן הראיה, יש לדון דזה אינו אלא במי שדר בחוץ — לארץ ממש אבל הדר בכבוש מצרים אין לו דין דייר בחו"ל וכעין שמצינו בהא דאמרינן אין סמיכה בחו"ל כתב הרמב"ם (הלכות סנהדרין פ"ד ה"ו): וכל ארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים ראיה לסמיכה, וברדב"ז שם: אע"פ שלא החזיקו בה עולי בבל אע"ג דאינה כארץ ישראל לענין תרו"מ ולקצת דברים, לענין מינוי סמוכים הכל הוא א"י וכן לענין הדר בא"י ולענין הנקבר בה ולשאר קדושת א"י דינם שווה, ע"כ. הרי מבואר דלענין הדר בא"י חשיב כיבוש עולי מצרים ג"כ כהדר בא"י, ומה"ט י"ל דלענין פטור ראיה דהדר בחו"ל פטור, ז"א אלא כשהוא דר בחו"ל ממש אבל כיבוש עולי מצרים דינו כדר בא"י וחייב בראיה."

עולה מדברי הגרצ"פ פרנק שכל א"י שהחזיקו עו"מ לא בטלה קדושתה לענין סמיכה, ולענין מצות ישוב א"י ולענין מצות ראיה.
לעיל בפ"ב הבאנו שיטת הגר"ש ישראלי

קמא דערלה ואין מקום להאריך בזה... ונראה גם לדעת המוהרי"ט ז"ל דדוקא לכף את אשתו שתסע ממדינתו לעזה וכיוצא בזה מכיבוש עולי מצרים זה כיון שאינו מחויב במצות יותר מסורי' אין כופין אותה שתצא בלא כתובה, אבל מ"מ מודה הוא דמצוה איכא עיי"ש, ומזה נראה דגם הא דאמרינן בפ"ק דמגילה דעל נס הנעשה בחו"ל אין קורין את ההלל, גם כיבוש יהושע הוא בכלל א"י שלא כדברי הטורי אבן בפ"ק דמגילה, שוב ראיתי בס' כפתור ופרח בפ"ז ופ"י ככל מה שכתבתי,

"ולענין הלכה כבר כתב בס' כפתור ופרח שמצוה לדור גם בכיבוש עולי מצרים וכן בעבר הירדן, ואין ספק להרהר אחר דבריו, א"כ בזמיה"ז ג"כ מצוה אם מזדמן לאדם לקנות — מצוה לקנות, וכבר כתב בס' כפתור ופרח דשבות אמירה לעכו"ם מותר ג"כ במקומות שכבשו עולי מצרים ק"ו מסוריא".

עולה מדברי הישועות מלכו כי קדושת א"י שהוחלה בכיבוש יהושע לא פסקה ולכן מצוות התלויות בארץ שאינן תלויות בכיבוש וחלוקה נוהגות אף עתה מהתורה, וכן מצות ישוב א"י אף בכיבוש ע"מ.

וכן כתב הגרצ"פ פרנק בשו"ת הר צבי (או"ח ב סימן עד) בתשובה לדעת ה"כלי חמדה" שלאחר כיבוש צפון הארץ ע"י סנחריב בטלה קדושתה והרי היא כח"ל. ובלשון הכלי חמדה: "מ"מ במקומות הכיבוש בטלה קדושת הארץ דסנחריב קנאם בכיבוש מלחמה וממילא דחשובין כדירי חו"ל, ולכן פטורין מן הראיה".

ומשיב הגרצ"פ פרנק: "ולע"ד יש לפקפק בתירוץ, ואקדים דברי הכפ"פ בפרק העשירי שם שהרחיב הדבור ע"ד קדושת ארץ ישראל, ואומר דקדושת הארץ ומעלתה

חבל נחלתו

כמותי, ומעת ששבו כל ישראל חזר החיוב מן התורה, בחלה נחלקו האחרונים האם צריך קידוש מחדש ע"י כל ישראל (חזו"א) או די בשיבת כל ישראל לחזרת החיוב מן התורה (חת"ס).

ה. יש סוברים ש'ביאת כולכם' הוא בזמן הכניסה לארץ והוא מחיל כיבוש רבים וקידוש וכל מצוות הזוקקות ביאת כולכם צריכות לשם החלתן מן התורה כיבוש וקידוש מחדש, ו'כל יושביה עליה' הוא בהתקיימות היובל בירושה וחלוקת הארץ (גר"ח ה"ו).

ו. יש סוברים שהתנאי של ביאת כולכם במצוות הנצרכות לכך הוא תנאי כמותי, ולכן אם שבו בימינו רוב ישראל לא"י חייבים במצוות אלו מן התורה (מעשה רקח, אור שמח, חזו"א).

ז. לדעה אחת קדושת עזרא יונקת מקדושת יהושע והיא מחילה בשטח עו"ב חיוב מן התורה (מבי"ט), לדעה השניה היא באה ע"י הסכמת האומות ולא בכיבוש (תויו"ט, חת"ס, שו"מ, אפרקסתא דעניא, חיים שאל) והנ"מ היא האם קדושת עזרא מן התורה.

ח. לדעת האחרונים קדושה ראשונה לא בטלה לגבי חלק ממצוות התלויות בארץ (ערלה וכלאי הכרם)⁶ וכן מצות ישוב א"י וסמיכה.

המסתמך על לשון הרמב"ם ומסייע לו ספר 'זכרון יהונתן' שכל מצוות התלויות בארץ מתחייבים בארץ ישראל רק לאחר כיבוש רבים. וחולק על הישועות מלכו שהובא לעיל. וא"כ לפי דעתו כל מצוות התלויות בארץ בטל קיומן בין חורבן בית ראשון להחלת קדושת עזרא בא"י – קדושה מצד חזקה לפי הרמב"ם כמבואר לעיל. ולדעה זו, אף בימינו כל מצוות התלויות בארץ, לפי הרמב"ם, הם מחמת קדושת עזרא – קדושה שניה שלא בטלה, ומחלוקת באחרונים האם היא מדאורייתא או מדרבנן.

סיכום

א. מפשט הרמב"ם עולה שמצוות התלויות בארץ נוהגות רק בארצות שנכבשו ע"י רבים בראשות מלך או נביא ונתקדשו על ידם.

ב. למצוות השונות ישנם תנאים נוספים לחיובן מן התורה כגון ביאת כולכם – תרו"מ, חלה; או 'כל יושביה עליה' – יובל ושביעית.

ג. ישנן קושיות שלא נענו ביחס למצוות שנהגו עם הכניסה לארץ וקודם שנכבשה א"י ונתקדשה.

ד. בתרו"מ הצורך בכל ישראל הוא

6. הערת הרה"ג אביגדר נבנצל רב העיר העתיקה – ירושלים: וחדש (להסוברים) דחדש בחו"ל אינו מה"ת).